

УДК 343.541.03–055.2(477)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149583>*Т. О. Павлова*, канд. юрид. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

А. С. Кривошликова, студентка 4 курсу

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК ТА ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У статті здійснено правовий аналіз існуючих правових гарантій рівності чоловіка та жінки, що передбачені у вітчизняному кримінальному законодавстві, та новел Кримінального кодексу України, які пов'язані із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII, яким імплементаються положення Стамбульської конвенції в національне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України для боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, протидія домашньому насильству, протидія насильству щодо жінок.

Постановка проблеми. 25 листопада у всьому світі відоме як Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, який встановлений резолюцією A/RES/54/134 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1999 року, та відзначається щорічно.

Слід констатувати, що домашнє насильство та насильство за ознакою статі до сих пір постають перед суспільством як проблеми, необхідність вирішення яких отримує першочергове значення та потребує реагування з боку суспільства та держави.

Одним із засобів такого реагування, спрямованим на вирішення зазначених проблем, є впровадження взятих державою зобов'язань у національне законодавство, у тому числі і кримінальне, які передбачені Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII) [1] та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII (далі – Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII) [2].

Практична реалізація взятих зобов'язань є одним із пріоритетних напрямів розвитку та вдосконалення законодавства України, якими визначається її вступ в Європейське співтовариство та забезпечення сталого і стійкого людського розвитку. Такий вектор розвитку потребує втілення сучасної політики рівності, протидії дискримінації за ознаками статі та домашньому насильству та правового забезпечення відповідних положень у цій сфері.

Вказане зумовило вибір теми й необхідність дослідження існуючих правових гарантій рівності чоловіка та жінки, передбачених вітчизняним кримінальним законодавством, та новел кримінального законодавства України, за допомогою яких наша держава імплементувала положення Стамбульської конвенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протидія домашньому насильству та насильству стосовно жінок – не абстрактна мета, а важливе політичне завдання, а його досягнення – тривалий процес. Проблемам реалізації принципів політики протидії дискримінації за ознакою статі та домашньому насильству присвячені праці таких вчених як: Ю. М. Галустьян, Т. М. Головка, Н. В. Грицяк, О. О. Жидкова, Т. Ю. Журженко, А. В. Ілліна, М. Я. Кондра, І. П. Лавринчук, Е. М. Лібанова, В. В. Пивоваров, Ю. І. Сасенко, Л. О. Смоляр, Т. І. Фулей та інших вчених.

Метою статті є розгляд особливостей реалізації гендерної рівності у кримінальному законодавстві України, новел Кримінального кодексу України щодо протидії насильству відносно жінок та домашньому насильству, розроблення на цій основі законодавчих пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Насильство в сім'ї та насильство щодо жінок – це одна з найсерйозніших форм порушення прав людини. Домашнє насильство вважається серйозною проблемою в кожній країні, де вивчається це питання. Таке небезпечне явище відоме і сучасному українському суспільстві, що підтверджується даними соціологічних опитувань населення України, за яким майже половина населення відчула на собі різні форми насильства [3, с. 280].

Починаючи з 2005 року в Україні була прийнята ціла низка нормативно-правових актів, у яких гендерний напрям політики розглядався не як додаток до існуючої раніше концепції «поліпшення становища жінок», а як масштабне самостійне явище, що потребує окремої уваги на загальнодержавному рівні та конкретних державних форм регулювання.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) теж передбачені широкі правові гарантії надання, в більшій частині жінкам (вагітним жінкам або жінкам-матерям), ніж чоловікам, можливостей у реалізації своїх прав при притягненні їх до кримінальної відповідальності або при захисті їх прав від протиправних посягань кримінально-правовими засобами. Наведемо приклади реалізації вказаних напрямів у Кримінальному кодексі України.

У Загальній частині чинного Кримінального кодексу України передбачені наступні правові гарантії певним категоріям жінок при притягненні їх до кримінальної відповідальності:

– вагітним жінкам не можуть бути призначені наступні види покарань: громадські роботи (ч. 3 ст. 56 КК України); виправні роботи (ч. 2 ст. 57 КК України); арешт (ч. 3 ст. 60 КК України); обмеження волі (ч. 3 ст. 61 КК України); довічне позбавлення волі (ч. 2 ст. 64 КК України);

Отже, слід погодитися з Т. М. Головка, яка справедливо зазначає, що для забезпечення гендерної рівності в Україні, зокрема, у кримінально-правовій та кримінально-виконавчій сферах, необхідно підтримувати спеціальними заходами не тільки материнство, а й батьківство. Потрібно розповсюджувати пільги не лише на жінок-матерів, а й на чоловіків-батьків, адже чоловіки мають таке саме право на виховання дитини, як і жінки [6, с. 11].

Останні зміни до Кримінального кодексу України щодо домашнього насильства та насильства стосовно жінок, зумовлені прийняттям Закону України від 06.12.2017 р. № 2229-VIII, який набрав чинності 7 січня 2018 року.

Зазначений закон був прийнятий у рамках реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015 з метою імплементації міжнародних стандартів протидії насильству, забезпечення комплексного підходу до запобігання будь-яким формам насильства стосовно жінок та дітей, узгодження політики та профілактики насильства, а також запровадження додаткових заходів, спрямованих на створення запобіжних і захисних механізмів боротьби з усіма формами гендерно зумовленого та домашнього насильства [7, с. 3].

Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII надає поняття «домашнє насильство» та визначає його форми. Крім цього, у ч. 2 ст. 3 зазначеного Закону розширено коло осіб, які можуть бути визнаними потерпілими від домашнього насильства. До таких осіб належать: подружжя; колишнє подружжя; наречені; особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти, а також інші родичі, інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання [7]. Необхідно підкреслити, що постраждалою дитиною визнається не лише та, яка безпосередньо зазнала домашнього насильства стосовно себе, а й свідок (очевидець) такого насильства.

Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII тісно пов'язаний із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII, оскільки передбачає внесення відповідних змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою посилення відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства та насильства стосовно жінок.

Загальна частина Кримінального кодексу України буде доповнена Розділом XIII-1, який передбачатиме так звані «Обмежувальні заходи» стосовно осіб, які скоїли злочин, пов'язаний з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, можуть бути покладені такі обов'язки: заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; заборона наближатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати та інші [2]. Обмежувальні заходи є примусовими кримінально-правовими заходами, що мають додатковий характер до кримінального покарання (крім позбавлення волі) і застосовуються судом у разі вчинення повнолітньою особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством чи погрозою його застосування. Щодо їх місця у системі заходів кримінально-правового впливу, то

законодавець на жаль його не визначив. Виходячи із загальної змісту ст. 91-1 КК України та місця її знаходження у структурі Загальної частини Кримінального кодексу України, вказані заходи мають додатковий характер, оскільки застосовуються поряд із кримінальним покаранням (крім позбавлення волі), можуть бути застосовані щодо певної категорії засуджених – особи, яка вчинила домашнє насильство, та мають на меті обмежити постраждалу від насильства особу від подальших насильницьких дій кривдника та попередити у подальшому будь-які прояви насильства щодо неї [8, с. 39].

Спірним є питання, що терміновий заборонний припис виноситься щодо особи, яка не визнана винною у скоєнні домашнього насильства у кримінальному провадженні чи справі про адміністративне правопорушення. Можливо, ця дія повинна супроводжуватися складенням протоколу про адміністративне правопорушення відповідно до ст. 173-2 КУпАП або ж внесенням відомостей про скоєння кримінального правопорушення за ст. 126-1 КК України до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3, с. 283]. Проте це питання наразі законодавчо не врегульовано та потребує подальшого дослідження.

Так, Особлива частина Кримінального кодексу України буде доповнено ст. 126-1, у якій дається визначення домашнього насильства як умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Зазначене протиправне діяння буде каратися громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років [1].

Положення нової статті 126-1 КК України можуть на практиці під час кваліфікації конкурувати зі статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), яка передбачає адміністративну відповідальність за насильство в сім'ї, яка настає за умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру, в результаті якого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. До таких дій відносяться: застосування насильства, що не призвело до тілесних ушкоджень; погрози, образи чи переслідування; позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які постраждалий має передбачене законом право тощо [9]. Вирішення цієї колізії можливо шляхом розкриття та уточнення змісту поняття «систематичності» як ознаки діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 126-1 КК України.

Таким чином, за вчинення домашнього насильства щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, покарання назначається більш суворе, ніж якщо потерпілою була б випадкова, жодним чином не пов'язана з винною особою людина.

У новій редакції викладено статтю 134 КК України «Незаконне проведення аборту або стерилізації». Новелами цієї статті є вказівка на примус до аборту або стерилізації. Примушування до аборту, тобто його проведення без добровільної згоди потерпілої, карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбав-

ленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (ч. 2 ст. 134 КК України).

Примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілого, карається обмеженням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (ч. 4 ст. 134 КК України).

Новелою Закону України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII є закріплення нового злочину – ст. 151-2 «Примушування до шлюбу». Оскільки укладення шлюбу ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається (ч. 1 ст. 24 Сімейного кодексу) [11], але законодавець не передбачив ані форми такого примушування, ані визначив чи є злочином примушування особи до продовження вільно укладеного шлюбу. Не дивлячись на недопустимість вказаних дій, вважаємо, що закріплення вказаних дій як злочинних, не відповідає суспільній безпеці злочинів.

Важливим нововведенням є також нова редакція ст. 152 України «Зґвалтування». Оновлений склад зґвалтування характеризується розширенням ознак, які утворюють об'єктивну сторону злочину, без вказівки на спосіб його вчинення, за відсутності добровільної згоди на вчинення дій, які утворюють вказаний злочин. Вважаємо, що не слід було передбачати вказівку на відсутність добровільної згоди як ознаки зґвалтування, яка впливає на кваліфікацію, оскільки вказана ознака має доволі оціночний характер та може сприйматися по-різному гвалтівником та потерпілою особою. Відмінним від даного складу є передбачений ст. 153 КК України склад – сексуальне насильство, в якому природні біологічні відмінності між чоловіком і жінкою не враховуються.

Оскільки шлюб не є автоматичним свідченням згоди особи на сексуальний акт за будь-яких обставин, а ст. 152 КК України не містить застереження про визнання зґвалтуванням тільки позашлюбного сексуального проникнення, постраждалим від розглянутого злочину може бути і особа, що перебуває з винуватим в шлюбі (офіційно зареєстрованому або фактичному) [11, с. 8].

Це відповідає положенням ст. 43 Стамбульської конвенції, згідно з якою відповідальність за передбачені правопорушення має наставати незалежно від характеру відносин між жертвою і злочинцем. Тепер зґвалтування особи, яка перебуває з винним в шлюбі, утворює кваліфікований склад злочину (ч. 2 ст. 152 КК України), а на підставі Закону від 06.12.2017 р. № 2227-VIII зі ст. 477 КПК України виключена норма, згідно з якою зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених ст.ст. 153–155 КК України, якщо насильником є чоловік (дружина) потерпілого, відносилось до злочинів, кримінальне провадження щодо яких починалося лише на підставі заяви потерпілого.

Ми підтримуємо точку зору О. О. Дудорова, який вважає, що такий підхід не виглядає безспірним. Водночас те, що особа, яка перебуває з гвалтівником у шлюбі, не вправі впливати на «долю» кримінального провадження щодо вчиненого стосовно неї злочину, передбаченого ст. 152 КК України, і що «сімейне» зґвалтування визнано кваліфікованим різновидом аналізованого злочину, може розціню-

батьків, які мають дітей віком до семи років, суд покладає на засуджену особу обов'язки відповідно до статті 76 цього Кодексу».

Аналогічних змін потребує ст. 83 КК України. Пропонуємо внести зміни у назву вказаної статті та її зміст.

Стаття 83 КК України «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і батьків, які мають дітей віком до трьох років». Пропонується у тексті вказаної статті замінити слово «жінка» на «батьки»; слово «засуджена» на «засуджена особа».

Потребує уточнення зміст ст. 126-1 КК України, а саме – поняття систематичності для розмежування вказаного складу злочину від схожого складу правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП.

Крім цього, потребує подальшого чіткого правового регулювання питання щодо місця перебування особи – «кривдника», якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі внаслідок застосування до нього обмежувальних приписів, доказова база для застосування яких наразі викликає численні дискусії як серед вчених, так і серед практиків.

Проведений аналіз новел кримінального законодавства, метою яких є попередження та боротьба з будь-якими проявами насильства щодо жінок і домашнього насильства в Україні, свідчить про прагнення законодавця виконати взяті на себе зобов'язання, що пов'язане з необхідністю розробки концепції державної політики, спрямованої на боротьбу із зазначеними злочинними проявами.

Список літератури

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>. – Назва з екрана.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами [Електронний ресурс]: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>. – Назва з екрана.
3. Пивоваров В. В., Ілліна А. В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству / В. В. Пивоваров, А. В. Ілліна // Порівняльно-аналітичне право. – 2018. – № 1. – С. 280–284.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Назва з екрана.
5. Кривошликова А. С. Особливості реалізації принципів гендерної політики у кримінальному законодавстві України та правозастосовчій практиці / А. С. Кривошликова // Тези наук.-практ. конф. II туру Всеукр. конк. студ. наук. робіт зі спец. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», 16 квітня 2018 року / Відп. за вип. Г. В. Дідківська, О. М. Бодунова, Т. М. Супрун. – Ірпін: Видавництво Університету державної фіскальної служби України, 2018. – С. 57–60.
6. Головка Т. М. Гендерні аспекти покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т. М. Головка // НАН України. – Київ, 1998. – 20 с.
7. Методичні матеріали на тему «Запобігання та протидія домашньому насильству», затверджені Головним територіальним управлінням юстиції у місті Києві / Міністерство юстиції України. – Київ, 2018 р. – 15 с.
8. Павлова Т. О. Місце обмежувальних заходів у системі заходів кримінально-правового впливу / Т. О. Павлова // Матеріали 73-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету

- тету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (28-30 листопада 2018 р., м. Одеса) / відп. ред. А. В. Смітюх; ред. кол.: А. В. Андрейченко, О. М. Савастєєва, Т. В. Степанова [та ін.]. – Одеса : Фенікс, – 2018. – С. 38–40.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12.1984 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. – Назва з екрана.
 10. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник / О. О. Дудоров; МВС України. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. – 92 с.
 11. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.01.2002 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 25.11.2018 р.

Т. А. Павлова, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

А. С. Кривошлыкова, студентка 4 курса
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НОРМ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАСИЛИЮ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН И ДОМАШНЕМУ НАСИЛИЮ

Резюме

В статье дан правовой анализ существующих правовых гарантий равенства мужчины и женщины, которые предусмотрены в отечественном уголовном законодательстве, а также новелл Уголовного кодекса Украины, которые предусмотрены Законом Украины от 06.12.2017 г. № 2227-VIII. Предлагается внесение изменений и дополнений в действующий Уголовный кодекс Украины. Сделан вывод об отсутствии четких критериев разграничения ст.ст. 152 (153) и ст. 154 УК Украины, а также ст. 126-1 УК Украины и ст. 173-2 КУпАП.

Ключевые слова: международно-правовые стандарты, противодействие домашнему насилию, противодействие насилию в отношении женщин.

T. O. Pavlova, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

A. S. Kryvoshlykova, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Faculty of Economics and Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LEGAL ANALYSIS OF THE NORMS OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE REGARDING GENDER EQUALITY AND COUNTERACTION TO VIOLENCE AGAINST WOMEN AND HOME VIOLENCE

Summary

The article provides a legal analysis of the existing legal guarantees of equality between men and women, which are provided for in the national criminal legislation, as well as the novels of the Criminal Code of Ukraine, which are provided for by the Law of Ukraine of 06.12.2017 No. 2227-VIII. It is proposed to make changes and additions to the current Criminal Code of Ukraine.

The conclusion is drawn that there are no clear criteria for the delimitation of art. 152 (153) and Art. 154 of the Criminal Code of Ukraine, as well as Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and Art. 173-2 of the Code of Administrative Offences.

Key words: international legal standards, combating domestic violence, combating violence against women.